

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

١٥١ ٩٣

واحد همسایگی

مجتمع هنر و معماری
دانشکده معماری و شهرسازی

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد معماری

طراحی واحد همسایگی با تأکید بر برقراری
روابط اجتماعی همسایگی

استاد راهنما: دکتر کاظم مندگاری

دانشجو: شادی حاجی جعفری

مجموعه اطلاعات مدارک علمی بویژه
تجهیز مدرک

۱۳۸۷ / ۹ / ۲۴

اسفند ۱۳۸۶

۹۳۷۵۱

تقدیم به پدر و مادرم؛

تقدیم به همسرم؛

تقدیم به دخترم آوا

با تشکر و سپاس فراوان از استاد گرامی
جناب آقای دکتر کاظم مندگاری
که در ارائه این رساله صمیمانه مرا یاری نمودند.

و تشکر از همه اساتید محترم دانشکده معماری که
در مدت تحصیل از راهنمایی های ایشان بهره مند بودم.



مدیریت تحصیلات تکمیلی

صور تجلسه دفاعیه پایان نامه دانشجوی
دوره کارشناسی ارشد

شناسه: ب/ک/۳

جلسه دفاعیه پایان نامه تحصیلی: خانم شادی حاجی جعفری

دانشجوی کارشناسی ارشد مجتمع هنر و معماری دانشگاه یزد در رشته/گرایش معماری

تحت عنوان: طراحی واحد همسایگی با تأکید بر قراری روابط اجتماعی همسایگی

و تعداد واحد: ۶ در تاریخ ۸۶/۱۲/۱۹ با حضور اعضای هیأت داوران (به شرح ذیل) تشکیل گردید.

پس از ارزیابی پایان نامه توسط هیأت داوران، پایان نامه با نمره: به عدد ۱۷/۵ و به حروف **صغره و نیم**

و درجه **خوب** مورد تصویب قرار گرفت.

عنوان

نام و نام خانوادگی

امضاء

استاد/ استادان راهنما:

دکتر کاظم مندگاری

استاد/ استادان مشاور:

مهندس محمدحسین مسعودی

متخصص و صاحب نظر داخلی:

دکتر محمدرضا نقصان محمدی

متخصص و صاحب نظر خارجی:

نماینده تحصیلات تکمیلی دانشگاه (ناظر)

نام و نام خانوادگی: محمدرضا تابان

امضاء:

فهرست مطالب

۱	مقدمه
	بخش اول: مطالعات نظری موضوع
	فصل اول: عوامل رفتاری - محیطی
	مقدمه
۷	۱-۱-۱- رابطه انسان و محیط
۸	۱-۱-۱- روابط و نیازها
۸	۲-۱-۱- زندگی دسته جمعی انسانها
۱۱	۳-۱-۱- انسان و محیط
۱۲	۴-۱-۱- رفتار و محیط
۱۴	۵-۱-۱- پیوند رفتار با محیط
۱۶	۲-۱- تعامل اجتماعی انسانها
۱۷	۱-۲-۱- مفهوم خلوت
۱۷	۲-۲-۱- فضای شخصی
۲۱	۳-۲-۱- قلمرو گرایی
۲۴	۴-۲-۱- ازدحام جمعیت و رفتار اجتماعی
۲۶	۳-۱- استفاده از تحقیق رفتاری
۲۷	جمع بندی
۳۰	

فصل دوم: واحد همسایگی

۳۳	مقدمه
۳۴	۱-۲- همسایه و همسایگی
۳۵	۱-۱-۲- همسایه و همسایگی در فرهنگ ما
۳۶	۲-۱-۲- حق و حقوق همسایگی
۳۷	۳-۱-۲- تاریخچه واحد همسایگی در غرب
۴۴	۲-۲- به جستجوی هویت در همسایگی
۴۶	۳-۲- ویژگی های همسایگی
۴۶	۱-۳-۲- رفتار همسایگی
۴۷	۲-۳-۲- روابط همسایگی خانواده در واحد همسایگی
۴۸	۳-۳-۲- شاخص های همسایگی
۵۰	۴-۲- عوامل موثر بر واحد همسایگی
۵۶	۵-۲- تعامل اجتماعی در همسایگی
۵۷	۱-۵-۲- حد و حدود همسایگی
۵۷	۲-۵-۲- خلوت و همسایگی
۵۸	۳-۵-۲- مفهوم عرصه و مفصل
۵۹	۴-۵-۲- تداوم کالبدی- اجتماعی
۶۰	جمع بندی

فصل سوم: خصوصیات اجتماعی- فرهنگی یزد

۶۳	۱-۳- فرهنگ و شیوه زندگی یزدیها
۶۳	۱-۱-۳- خصائل مردم یزد
۶۵	۲-۳- روابط اجتماعی برون خانوادگی
۶۷	۱-۲-۳- روابط خانواده با اجتماع
۶۹	۲-۲-۳- ارتباط با همسایگان
۷۰	۳-۲-۳- اوقات فراغت
۷۵	۳-۳- زندگی دسته جمعی
۷۶	۱-۲-۳- زندگی دسته جمعی در خانه
۷۹	۲-۲-۳- زندگی دسته جمعی در یک آپارتمان
۸۳	۳-۲-۳- زندگی دسته جمعی در همسایگی
۸۶	جمع بندی

بخش دوم: مطالعات میدانی و طراحی

فصل چهارم: ساختار محلات یزد

۸۹	مقدمه
۸۹	۱-۴ ساختار محلات شهر یزد
۹۰	۱-۴-۱ ویژگی های محله های تاریخی یزد
۹۳	۱-۴-۲ روابط اجتماعی حاکم بر محله های مسکونی در گذشته
۹۴	۱-۴-۳ خانواده، خویشاوندی، همسایگی-محله (درایران)
۹۵	۱-۴-۴ بررسی مجموعه های فامیلی
۹۷	۲-۴ فضاهای معاصر شهری
۱۰۰	۳-۴ گونه های مختلف همسایگی در یزد
۱۰۲	۴-۴ همسایگی و چگونگی تحقیق (تبیین پرسشنامه)
۱۱۱	۴-۴-۱ معرفی و تحلیل واحد همسایگی گونه اول (محلات قدیم)
۱۲۶	۴-۴-۲ معرفی و تحلیل واحد همسایگی گونه دوم (خانه های ردیفی)
۱۳۹	۴-۴-۳ معرفی و تحلیل واحد همسایگی گونه سوم (مجمع های مسکونی)
۱۵۵	۴-۴-۴ معرفی و تحلیل واحد همسایگی گونه چهارم (نوسازی در بافت)
۱۷۵	۵-۴ نارسائیهای واحد همسایگی
۱۷۶	۶-۴ شرایط و انتظارات ساکنین از محیط مسکونی
۱۷۷	جمع بندی تحلیل مصاحبه با ساکنین

فصل پنجم: رهنمودهای طراحی

۱۸۲	مقدمه
۱۸۳	۱-۶ رهنمودهای طراحی با توجه به خرد اقلیم
۱۸۳	۲-۶ رهنمودهای طراحی فضاهای باز محله ها
۱۸۵	۲-۶-۱ سلسله مراتب دسترسی
۱۸۵	۲-۶-۲ پیاده رو
۱۸۷	۲-۶-۳ محل های نشستن
۱۸۹	۳-۶ عوامل کالبدی مؤثر در شکل گیری واحد همسایگی
۱۹۰	۳-۶-۱ اصول و مبانی کالبدی واحدهمسایگی
۱۹۰	۳-۶-۲ اصول، مبانی غیر کالبدی واحدهمسایگی
۱۹۰	۳-۶-۳ مقیاس ارتباط واحد همسایگی با بافت پیرامون
۱۹۲	نتیجه

فصل ششم: طراحی واحد همسایگی نظرکرده

۱۹۴	۱-۶-ویژگی های محیطی یزد
۱۹۴	۱-۱-۶-موقعیت جغرافیایی شهر یزد
۱۹۵	۲-۱-۶-خصوصیات طبیعی-اقلیمی شهر یزد
۱۹۸	۳-۱-۶-شهر در برخورد با اقلیم
۲۰۰	۲-۶-محلله نظرکرده
۲۰۰	۱-۲-۶-موقعیت محلله نظرکرده
۲۰۱	۲-۲-۶-وجه تسمیه
۲۰۲	۳-۲-۶-عناصر شاخص تاریخی
۲۰۳	۳-۶-کیفیت‌های فضایی محلله نظرکرده
۲۰۳	۱-۳-۶-کشیدگی بافت (جهت گیری)
۲۰۳	۲-۳-۶-فضاهای پر و خالی
۲۰۴	۳-۳-۶-کاربری اراضی
۲۰۵	۴-۳-۶-مسیرهای ارتباطی و گره ها در بافت
۲۰۶	۵-۳-۶-وضعیت مسکن
۲۰۹	۴-۶-تحلیل محدوده طراحی (سایت)
۲۰۹	۱-۴-۶-موقعیت محدوده
۲۰۹	۲-۴-۶-جهت گیری
۲۱۰	۳-۴-۶-همجواریها
۲۱۱	۴-۴-۶-خط آسمان
۲۱۱	۵-۴-۶-دسترسی
۲۱۲	۵-۶-معرفی طرح
۲۱۳	۱-۵-۶-روند طراحی
۲۱۶	۲-۵-۶-ویژگیهای طرح پیشنهادی
۲۱۷	۳-۵-۶-اصول به کار رفته در طراحی
۲۱۸	فهرست منابع

فهرست جداول

۱۰۳	جدول شماره ۱-۴- گویه ها و سوالهای مربوط به هر معرف
۱۷۴	جدول شماره ۲-۴- جمع بندی تطبیقی الگوها
۱۸۵	جدول شماره ۱-۵- تمهیدات طراحی برای برقراری یا عدم برقراری ارتباط
۲۰۶	جدول ۱-۶- کیفیت ابنیه مسکونی در برزن شش بادگیری
۲۰۶	جدول ۲-۶- جمعیت، خانوار و واحدهای مسکونی در برزن شش بادگیری

فهرست تصاویر

۱۱۳	تصویر ۱-۴- عرصه های فضایی در بند گرجی
۱۱۴	تصویر ۲-۴- تناسب فضای همسایگی
۱۱۵	تصویر ۳-۴- لبه های فضای همسایگی
۱۱۵	تصویر ۴-۴- تغییر ارتفاع جداره های معبر
۱۱۵	تصویر ۵-۴- پیرنشین در فضای جلوخان
۱۱۶	تصویر ۶-۴- کیفیت فضای جلوخان
۱۱۶	تصویر ۷-۴- تنوع فضای همسایگی
۱۱۷	تصویر ۸-۴- توالی فضایی
۱۱۷	تصویر ۹-۴- هماهنگی اجزا و مصالح
۱۱۸	تصویر ۱۰-۴- نورگیر سقفی
۱۱۹	تصویر ۱۱-۴- باریکی معبر و ایجاد سایه
۱۲۹	تصویر ۱۲-۴- عرصه بندی فضای همسایگی (امام شهر)
۱۲۹	تصویر ۱۳-۴- تنوع فضایی در عرصه همسایگی
۱۳۰	تصویر ۱۴-۴- لبه ها در معبر همسایگی
۱۳۲	تصویر ۱۵-۴- تنوع فضایی
۱۳۲	تصویر ۱۶-۴- توالی فضایی
۱۴۰	تصویر ۱۷-۴- دید (اشرافیت) به ساختمانهای ویلایی همجوار (بهاران)
۱۴۰	تصویر ۱۸-۴- اشرافیت به مجتمع همجوار
۱۴۱	تصویر ۱۹-۴- خط آسمان فضای همسایگی
۱۴۲	تصویر ۲۰-۴- ورودی فضای همسایگی
۱۴۲	تصویر ۲۱-۴- سایه اندازی بلوکها بر یکدیگر
۱۴۲	تصویر ۲۲-۴- سایه در فضای همسایگی
۱۴۵	تصویر ۲۳-۴- عرصه نیمه خصوصی (نگین)
۱۴۶	تصویر ۲۴-۴- سیمای کلی مجموعه
۱۴۷	تصویر ۲۵-۴- خط آسمان
۱۴۷	تصویر ۲۶-۴- وردی مجتمع
۱۴۷	تصویر ۲۷-۴- تنوع فضای بسته و باز
۱۴۸	تصویر ۲۸-۴- ریتم و توالی در مجموعه
۱۴۸	تصویر ۲۹-۴- رنگ و مصالح نما

۱۶۷	تصویر ۳۰-۴- دیدی از مجموعه مسکونی محله ایلچی خان
۱۶۸	تصویر ۳۱-۴- دیدی از مجموعه مسکونی محله ایلچی خان
۲۰۱	تصویر ۱-۶- کوچه شهید علی کاردی
۲۰۱	تصویر ۲-۶- کوچه یازدهم
۲۰۲	تصویر ۳-۶- حسینیه نظرکرده
۲۰۲	تصویر ۴-۶- مسجد غریب
۲۰۳	تصویر ۵-۶- کوچه شاهد باز
۲۰۳	تصویر ۶-۶- کوچه شاهد باز
۲۰۹	تصویر ۷-۶- محدوده سایت
۲۰۹	تصویر ۸-۶- محدوده سایت
۲۰۹	تصویر ۹-۶- محدوده سایت
۲۱۰	تصویر ۱۰-۶- بازارچه و حسینیه
۲۱۱	تصویر ۱۱-۶- بدنه غربی سایت
۲۱۱	تصویر ۱۲-۶- بدنه شمالی سایت
۲۱۱	تصویر ۱۳-۶- مرکز محله (بازارچه)
۲۲۷	تصویر ۱۴-۶- ورودی اصلی مجموعه همسایگی کویر
۲۲۷	تصویر ۱۵-۶- معبر بیرونی مجموعه
۲۲۸	تصویر ۱۶-۶- ورودی فرعی مجموعه
۲۲۸	تصویر ۱۷-۶- ورودی پارکینگ
۲۲۹	تصویر ۱۸-۶- فضای مشترک همسایگی
۲۲۹	تصویر ۱۹-۶- پل ارتباطی در فضای مشترک همسایگی
۲۳۰	تصویر ۲۰-۶- فضای خصوصی همسایگی
۲۳۰	تصویر ۲۱-۶- دید به فضای مشترک همسایگی
۲۳۱	تصویر ۲۲-۶- معبر داخلی مجموعه
۲۳۱	تصویر ۲۳-۶- معبر داخلی مجموعه

فهرست نقشه ها

۱۵۵	نقشه ۱-۴- پلان موقعیت محله تل
۱۵۶	نقشه ۲-۴- پلان موقعیت در بافت
۱۵۶	نقشه ۳-۴- نما- مقطع مجموعه
۱۵۷	نقشه ۴-۴- پلان موقعیت شهری محله گودال شهریاری
۱۵۷	نقشه ۵-۴- مقاطع مجموعه
۱۵۸	نقشه ۶-۴- پلان تراز ۲/۵-
۱۵۹	نقشه ۷-۴- پلان تراز ۱/۷۰+
۱۵۹	نقشه ۸-۴- پلان تراز ۵/۵+
۱۶۵	نقشه ۹-۴- پلان مجموعه مسکونی حظیره
۱۶۶	نقشه ۱۰-۴- پلان مجموعه مسکونی اسکان
۱۶۷	نقشه ۱۱-۴- خط آسمان مجموعه مسکونی اسکان

۱۹۵	نقشه ۱-۶- موقعیت استان یزد
۲۰۰	نقشه ۲-۶- پلان موقعیت محله نظر کرده
۲۰۲	نقشه ۳-۶- بناهای شاخص محله نظر کرده
۲۰۴	نقشه ۴-۶- فضاهای پر و خالی
۲۰۵	نقشه ۵-۶- کاربری اراضی پیشنهادی طرح تفصیلی

فهرست دیاگرام ها

۸۹	دیاگرام ۱-۴- محلات بافت کهن شهر یزد
۱۱۱	دیاگرام ۲-۴- موقعیت دربند گرجی
۱۱۳	دیاگرام ۳-۴- سازماندهی دربند گرجی
۱۲۶	دیاگرام ۴-۴- پلان منطقه صفاییه
۱۲۸	دیاگرام ۵-۴- پلان منطقه امام شهر
۱۲۸	دیاگرام ۶-۴- پلان یک واحد همسایگی (کوچه)
۱۳۰	دیاگرام ۷-۴- حرکت پیاده و سواره
۱۳۱	دیاگرام ۸-۴- خط آسمان دو طرف کوچه
۱۳۱	دیاگرام ۹-۴- واشدگاه انتهای کوچه
۱۳۹	دیاگرام ۱۰-۴- موقعیت مجتمع مسکونی بهاران
۱۴۰	دیاگرام ۱۱-۴- کاربریهای مجتمع مسکونی بهاران
۱۴۱	دیاگرام ۱۲-۴- خط آسمان مجتمع مسکونی بهاران
۱۴۵	دیاگرام ۱۳-۴- سازماندهی مجتمع مسکونی نگین
۱۴۶	دیاگرام ۱۴-۴- اجزای فضای همسایگی مجتمع مسکونی نگین
۱۴۶	دیاگرام ۱۵-۴- حرکت سواره و پیاده مجتمع مسکونی نگین
۲۰۷	دیاگرام ۱-۶- ورودی در کنار معبر
۲۰۸	دیاگرام ۲-۶- ورودی خانه به بن بست
۲۰۸	دیاگرام ۳-۶- ورودی چند خانه در انتهای بن بست
۲۱۰	دیاگرام ۴-۶- تجزیه تحلیل سایت
۲۱۰	دیاگرام ۵-۶- همجواریهای سایت
۲۱۱	دیاگرام ۶-۶- خط آسمان سایت
۲۱۱	دیاگرام ۷-۶- دسترسی سایت

چکیده

اگر روابط میان دو فرد که می‌تواند به صورت کلامی یا غیر کلامی (دیداری، شنیداری، بویایی و لامسه) برقرار شود، «روابط اجتماعی» نامیده شود، «روابط همسایگی» را می‌توان به عنوان زیر مجموعه‌ای از روابط اجتماعی که میان دو خانواده ایجاد می‌گردد، تعریف نمود. خانواده‌هایی که در نزدیکی یکدیگر خانه دارند و با هم زندگی می‌کنند. حال مسأله این است که چرا امروزه همسایه‌ها با هم ارتباط ندارند؟ و یا در جاهایی که این ارتباط وجود دارد، «مشکل» این است که چرا رابطه میان همسایه‌ها به خوبی برقرار نمی‌شود؟

شکل فضای کالبدی و خصوصیات آن، در صورت مثبت بودن گرایش شخصی افراد و موافق بودن ارزشها و هنجارهای اجتماعی آنها، می‌تواند بر ایجاد روابط میان همسایه‌ها و چگونگی این ارتباط تأثیر گذار باشد. فضای کالبدی، می‌تواند زمینه‌ای برای تحقق روابط میان همسایه‌ها فراهم نموده، این روابط را در جهت مطلوب آن هدایت نماید.

روش تحقیق انتخاب شده در مرحله اول که مربوط به مطالعات نظری پروژه در خصوص رابطه انسان و محیط و تعریف واحد همسایگی با توجه به جنبه‌های اجتماعی آن می‌باشد، از طریق مطالعات کتابخانه‌ای انجام می‌گردد. در بخش دوم با توجه به ویژگی‌های کیفی همسایگی، تحقیق از طریق مطالعه موردی و مطالعات میدانی به بررسی تطبیقی چند محله مسکونی (گونه) پرداخته تا از تحلیل اطلاعات، رهنمودهای کلی جهت طراحی حاصل گردد.

برای نزدیک شدن به بستر کالبدی طرح در این تحقیق، به بررسی ارتباط متقابل رفتار انسان و محیط و مفاهیم مختلف همسایگی در این سرزمین و نقاط دیگر، ادبیات موضوع مرور می‌گردد. با مطالعه بستر کالبدی و اجتماعی مکان طرح، مقایسه چگونگی روابط میان همسایه‌ها در محلات قدیم و جدید برای بدست آوردن کیفیتهای مؤثر محیط و الگوهای مناسب، گام به گام به مبانی و ایده‌های طرح ارائه شده نزدیک خواهیم شد.

برای آزمون درستی نتایج بدست آمده از مطالعه گونه‌های مختلف همسایگی در شهر یزد، اقدام به طراحی مجموعه همسایگی با رویکرد ویژه به روابط متقابل همسایگی و تعاملات اجتماعی ساکنین، با استفاده از پتانسیلهای کالبدی و فضایی بافت قدیم برای برقراری این روابط و هماهنگی آن با نیازهای امروزی ساکنین، گردیده است تا زمینه مناسب برای برقراری روابط مطلوب همسایگی از یکسو و پویا کردن بافت با وارد کردن جمعیت ساکن در آن (در نظر گرفتن کاربری مسکونی) و نه تغییر کاربری، از سوی دیگر فراهم گردد.

مقدمه

با نفوذ و رواج اندیشه تولید صنعتی در ساختمان سازی، به مسکن نیز به چشم نوعی کالای تولیدی نگریسته شد و متعاقب آن، استفاده از الگوهای همگانی با طرحهای مشابه و با ساده ترین نظام استقرار رایج گردید. صرفه جویی در وقت، استفاده حداکثر از زمین و بهره گیری از نظام های هماهنگ ساخت و ساز، قطعه بندی منظم و یکنواخت اراضی را ایجاب می کرد. در این میان تأثیر اندیشه مدرن در ساخت و ساز و تمایل عمومی به جهانی شدن را نیز نباید از نظر دور داشت. در شهر مدرن امروزی، که در آن روابط اجتماعی تبدیل به کالا می شوند، هر کس یک فرد است و نه عضوی از جمع. طبیعتاً او بیش از آنکه یک آشنای بالقوه باشد، غریبه ای بالفعل است و "تحمل دیگری" راه گشای روابط اجتماعی است.^۱

از مهمترین تبعات این غریبه شدن، بی تفاوتی شهروندان نسبت به سایرین و نسبت به محیط زندگی شان است. این امر اکثر جوامع را تحت تأثیر خود قرار داده و در مقابل محله که فضای دوستیها و دیدارهای انتخابی را داشت، قرار گرفته است. در این شرایط وظایفی که به دوش همسایگان بود، به عهده نهادهای اجتماعی گذارده شد. بنابراین شهر به جایگاه تقسیمات متمرکز و شبکه های مختلفی از روابط گذرا تبدیل شد. همگانی بودن خدمات اینگونه نهادها به جای افزایش احساس مشارکت شهروندان، فاصله آنها را از یکدیگر بیشتر کرد.

در این میان، نقش کالبد فضا را نیز در تقلیل روابط اجتماعی نمی توان نادیده گرفت. در بافتهای کنونی ارتباط یک واحد مسکونی با فضای عمومی و معابر مغشوش است؛ یا خانه مستقیماً به معبر باز می شود، که در این صورت حریم خصوصی آن تهدید می گردد و یا به آن پشت می کند. که در این حالت زندگی از فضای عمومی رخت بر می بندد. از طرف دیگر دانه ها و فضاهای بافت چنان با بی تفاوتی کنار هم نشسته اند که هیچ گونه احساس همبستگی یا ارتباط را به ساکنانشان القاء نمی کنند. در فرهنگ ما از دیرباز همسایگی و هم محله ای بودن رابطه ای بسیار صمیمانه تلقی می شده است، بطوریکه همسایگان خانواده ای بزرگ را شکل می دادند. در این شرایط محله نیز خانه ای بزرگ به حساب می آمد. حضور افراد این خانواده در کنار یکدیگر در سطح محله، نشانی از خودمانی بودن آن محله بود. همچنانکه آیات، روایات و احادیث و ضرب المثل ها همگی با بیان حقوق همسایه ها نسبت به هم، چارچوبی را برای چگونگی برقراری روابط همسایگی شکل داده اند و از طرف دیگر، شهر سازی

^۱ مدنی پور، علی، فرآیند طراحی شهری، تهران، ۱۳۷۹

سنتی این مرز و بوم نیز، این چارچوب ذهنی را در قالبی عینی پرورانده و پاسخی کالبدی به این نیاز داده است. از آنجا که این پاسخ کالبدی نانوشته بوده، آنچنان که باید مورد تحقیق و بررسی قرار نگرفته، اما به روشنی در بافت‌های سنتی شهرهای ما نمایان است.

در حال حاضر تحقق این حضور، نیازمند امکان فعالیت گروه‌های مختلف اجتماعی در محله می‌باشد. حضور ساکنان در محله شان زمانی پررنگ تر می‌شود که آنها عرصه‌های عمومی محله را ادامه عرصه خصوصی خود بدانند. این مسئله تلفیق آسان عرصه‌های خصوصی و عمومی را ایجاب می‌کند. این سهولت در گرو استفاده از عرصه‌های حد واسط خصوصی و عمومی است. احساس خودمانی بودن و تعمیم یافتن کانون خانواده به تمام محله، به نحوه برخورد ساکنان با محله شان نیز بستگی دارد. اگر این برخورد عاملانه باشد و امکان دخل و تصرف ساکنان و محله در عرصه‌های عمومی نیز مانند عرصه خصوصی زندگی شان فراهم آید، محله بیش از پیش حکم خانه دوم افراد را می‌یابد، به گونه‌ای که افراد برای حضور در آن نیاز به بهانه‌ای مشخص ندارند.

علاوه بر دسترسی آسان، وجود عوامل ترغیب کننده برای توقف خارج از دانه‌ها در سطح محله نیز حضور بدون بهانه و خودمانی ساکنان را تشدید می‌کند. افراد پس از آنکه در فضاهای محله شان حاضر شدند، باید احساس کنند که محله، این محیط خودمانی، به یک اندازه به تمامی آنها تعلق دارد. تساوی ساکنان در استفاده از عرصه‌های عمومی محله و مشارکت آنها در نگهداری از این عرصه‌ها، شرط ابتدایی به وجود آمدن چنین احساسی است.

در کنار این موارد، نمی‌توان نقش عوامل کالبدی را در خودمانی جلوه دادن محله نادیده گرفت. فضاها و توده‌هایی که خود را به فرد تحمیل می‌کنند و فرد در برابر آنها احساس حقارت می‌کند، طبیعتاً خودمانی به نظر نمی‌رسند. به همین خاطر عدم غلبه فضاها و توده‌های یک محله بر انسان برای احراز روحیه‌ای خودمانی در محله، امری است لازم که در گرو پرهیز از مقیاس‌های غیر انسانی در سطح محله است.

از آنجا که با رشد سریع جمعیت در شهرها با مشکل کمبود زمین و در نتیجه پدیده آپارتمان نشینی (زندگی در ارتفاع) مواجه هستیم که سبب کاهش تعاملات اجتماعی ساکنین شده، به نظر می‌رسد فضاهای باز واحدهای مسکونی (همسایگی) می‌تواند نقش مؤثری بر جبران این خسارت ایفا نماید. در این میان سؤال اصلی تحقیق، تأثیر کالبد واحد همسایگی بر روابط اجتماعی بین ساکنین است. لذا موضوع مورد مطالعه و طراحی به بررسی استفاده از فضاهای باز واحدهای همسایگی در راستای برقراری تعاملات اجتماعی خواهد پرداخت.

واحد همسایگی به عنوان کوچکترین تقسیم شهری که امروزه مبنای تخصیص خدمات شهری و تعریف واحد (مدول) ساخت شهر واقع شده، اولین سطحی است که معنای زندگی جمعی را تبلوری کالبدی می بخشد. عرصه ای که بلافاصله پس از خصوصیت درونگرایانه خانه واقع شده و نقش واسطی را در پیوند میان عمومیت محله و شهر و محرمیت خانه ایفا می کند. این واحد کوچک پیش از آنکه با مفاهیم کالبدی چون مرزها (نظیر آنچه در محلات تعریف می شود) یا فضای خاص جمعی (نظیر مرکز محله) تعریف شود مفهومی است اجتماعی و تعریف شده با رفتار، مرحله گذاری که فرد را از ارتباطی محدود و عمیق با اعضای خانواده تا روابطی متعدد و گذرا در خیابانها و عرصه های عمومی شهر عبور می دهد و این فرصت را برای تطابق و تنظیم سطوح تعامل برای وی ایجاد می کند.

هدف از انتخاب موضوع، بررسی نقش فضاهای باز در افزایش خصوصیات مطلوب روحی و جسمی همچون سرزندگی، آسایش، تجربه یا درک خوشایند از فضا و... و همچنین ارتباط و تأثیر حضور بیشتر ساکنین در فضای همسایگی در تقویت روابط بین آنها می باشد.

با مطالعه موضوع و حرکت در راستای رسیدن به راهکارهای لازم جهت طراحی فضاهای مسکونی در مقیاس واحدهای همسایگی شاید بتوان به برقراری روابط اجتماعی بیشتر و صمیمی تر در واحدهای همسایگی دست یافت.

روش تحقیق انتخاب شده شامل سه مرحله زیر است:

۱- از طریق مطالعات اکتشافی و بررسی نظری در سیر از کل به جز، جهت دستیابی به تعریف و تبیین مفاهیم نزدیک به موضوع (مطالعه و تحلیل منابع در زمینه رابطه انسان و محیط، تعریف واحد همسایگی و فرهنگ و شیوه زندگی یزدیها) از ابزارهای تحقیقی چون مطالعات کتابخانه ای استفاده می گردد.

۲- با توجه به ویژگی های کیفی همسایگی، تحقیق از طریق مطالعه موردی و مطالعات میدانی به بررسی تطبیقی چند محله مسکونی (گونه) پرداخته و از تحلیل اطلاعات بدست آمده از برداشت میدانی، رهنمودهای کلی جهت طراحی را استقراء می نماید.

۳- این رهنمودها که فرضیه تحقیق را شکل می دهد از طریق طراحی مورد آزمون قرار می گیرد. بدیهی است اجرای طرح و بهره برداری از آن می تواند امکان اثبات آن را در محیط واقعی بهتر نشان دهد، اما ارزیابی افراد صاحب نظر می تواند قبل از مرحله اجرا تا حدودی صحت فرضیه را نشان دهد.

برای نزدیک شدن به بستر کالبدی طرح، پرداختن به کلیاتی در این زمینه برای ورود به اصل موضوع لازم به نظر می‌رسد؛ به این ترتیب، آغاز مطلب بر ارتباط متقابل رفتار انسان و محیط خواهد پرداخت.

در فصل دوم، به مفاهیم مختلف همسایگی پرداخته شده است. هدف از طرح این مباحث، درک بهتر همسایگی برای نزدیکتر شدن به شناخت مهمترین رابطه اجتماعی یک مجتمع زیستی می‌باشد. فصل سوم بستر کالبدی و اجتماعی مکان طرح به صورت خاص، مورد شناسایی و معرفی قرار خواهد گرفت؛ یعنی علاوه بر مطالعات جغرافیایی، آب و هوایی و اقلیمی (شناخت فیزیکی)، مطالعات اجتماعی و فرهنگی نیز ذکر می‌شوند.

در فصل چهارم برای ورود به بحث اصلی که مطالعه موردی گونه‌های مختلف همسایگی در یزد می‌باشد، ابتدا به عنوان مقدمه به توضیح ساختاری شهر یزد و محلات جدید و قدیم آن پرداخته می‌شود. ادامه فصل که نتیجه تحقیقات میدانی و ارائه پرسشنامه‌هایی در محلات قدیم و جدید شهر بوده، به مقایسه چگونگی روابط میان همسایه‌ها در اینگونه محلات برای بدست آوردن کیفیتهای مؤثر محیط و الگوهای مناسب طراحی پرداخته می‌شود.

فصل پنجم، به نوعی، نزدیک شدن به ایده‌های طراحی است که از مبانی نظری بخش قبلی ناشی می‌شوند. برای رسیدن به این هدف، بعد از ارائه مقدمات لازم، قدم به قدم به مبانی و ایده‌های طرح ارائه شده نزدیک می‌شود.

در انتها نیز روند طراحی و مدارک طرح مورد نظر ارائه می‌گردد.

۷

بخش اول: مطالعات نظری موضوع

فصل اول: عوامل رفتاری - محیطی

رفتار انسان یک موضوع پیچیده است که توجه دانشمندان برجسته و محققین در زمینه های روانشناسی، جامعه شناسی و مردم شناسی را به خود جلب کرده و کنجکاوی شعرا، نمایشنامه نویسان و فلاسفه را در دوره های مختلف برانگیخته است. تنها یک بخش محدود از این اطلاعات درباره ارتباط بین محیط و رفتار بحث می کند. توجه خاص این بخش، بر روی جنبه هایی از رفتار انسان است که به روشنی به حوزه طراحی، خصوصاً معماری مربوط می شوند.

ادراک انسان از محیط و فرهنگ متأثر می شود. تجربه های تازه در روانشناسی اجتماعی نشان می دهند که فرد، جزئی از محیط است. بنابراین، **زندگی و ادراک او تعامل یا تفاعل مداوم بین ساخت روانی عصبی و عوامل محیطی و فرهنگ** است (روانشناسی رشد، ص ۳۵۳).

بخش های مربوط به درک فضا اختصاص به حواس انسان^۱ دارد که پایه روان شناختی مشترک در بین تمام انسانها بوده و فرهنگ بدان ساختار و مفهوم می بخشد. همین پایه حسی پیش فرهنگی است که محقق بایستی در مقایسه الگوهای همجواری یک فرهنگ با همان الگوهای فرهنگ دیگر به کار گیرد.

حال با این توضیح می خواهیم بدانیم عوامل رفتاری معرف واحد همسایگی کدامند؟ این عوامل چگونه بر تعریف حوزه همسایگی مؤثرند؟ برای دستیابی به پاسخ پرسش مطرح شده بایستی رفتارهای همسایگی و رفتارهایی را که مشخصاً در حوزه یک واحد همسایگی ظهور می یابند را شناسایی کرده و سپس با مشاهده تعامل رفتار و کالبد، مرزهای کالبدی و حدود واحد همسایگی را مشخص کنیم.

از آنجا که بخش عمده ای از این رفتارها برخاسته از فرهنگ خاص هر اجتماع و تأثیر پذیرنده از اوضاع اقتصادی، اجتماعی و محیطی عاملین است، لذا ضرورتاً می بایست مشاهدات و برداشتها در هر مورد منحصر به فرد باشند و در این مورد انتخاب یک مورد مطالعاتی (که معرفی خواهد شد) مبنایی است برای بررسی صحت آنچه گفته شد و طی مسیر پیشنهادی که شرح آن رفت.

^۱ حواس انسان در دو گروه قرار می گیرند، که به طور اجمال می توان به صورت زیر آن را طبقه بندی نمود:

۱- گیرنده های فاصله؛ که در ارتباط با درک اشیای دور می باشند (چشمها، گوشها و بینی)

۲- گیرنده های بلا فاصله؛ که برای درک جهان های نزدیک (جهان لامسه) به کار می رود، تاثیراتی که ما از طریق پوست و غشای خارجی اعضا و ماهیچه ها دریافت می کنیم (دولارد تی هال- ۱۳۷۶:۵۶ و ۵۵).